

O BOSANSKOJ SVITI ZA KLAVIR VALENTINE DUTINE

mr Valentina Dutina

Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Muzička akademija

Katedra za opštu muzičku pedagogiju

E-mail: valentinacvijetic@hotmail.com

UDK: 786.2.08

Originalan naučni članak

Sažetak: *Bosanska svita* (2021) za klavir, nastala je na inicijativu pijanistice Vesne Damljanović. Sastoji se od četiri stava programskih naziva: *Pjesma i svirka*; *Miris zemlje*; *U đul-bašti* i *Kolo*. Djelo je inspirisano stihovima pjesme *Zapis o zemlji* bosansko-hercegovačkog pjesnika Maka Dizdara. U tim rimama odjekuje imenica Bosna, ne samo njen zvuk nego i njen smisao.

Refleksija rima i njihov sadržaj involviran je u muzičku strukturu preko folklornih, melodijskih i ritmičkih intonacija, proisteklih iz obrazaca arhaičnih muzičkih slojeva. Sadejstvo vibracija riječi/stiha i tonova rezultiralo je raznovrsnim muzičkim sadržajima i zvučnim slikama. Arhaična melodika je opora i „posna“ ali i naglašeno sentimentalna, „prkosna od sna“. Ritmička okosnica djela je promjenljiva, u dionicama često suprotstavljena, kruta i gipka, razučena i kompaktna. Mozaičnost i višeslojnost muzičke fature, bitonalni harmonski odnosi i dinamika raznovrsno nijansiranih harmonskih sazvučja, oslikavaju Bosnu kao zemlju protivrječnosti, krajnosti, kontrasta i ekspresija svake vrste.

Ključne riječi: Bosna, Mak Dizdar, folklorni obrazci, bitonalnost, Valentina Dutina

Inicijalna ideja vodilja za nastanak *Bosanske svite* bila je pjesma *Zapis o zemlji*, iz zbirke *Kameni spavač*, bosansko-hercegovačkog pjesnika Mehmedalije Maka Dizdara: „[...] Bosna, da prostiš, jedna zemlja imade. I posna i bosa da prostiš, i hladna i gladna, i k tomu još, da prostiš, prkosna od sna.“ (Dizdar, 1966). Poezija iz zbirke *Kameni spavač*, inspirisana je epitafima i simbolima sa srednjovjekovnih bogumilskih nadgrobnih spomenika – stećaka, uspješno transponovanih u umjetnički književni jezik. Prema kazivanju Meše Selimovića, Mak Dizdar je „uspio uspostaviti pravu vezu sa tradicijom ne čineći nasilja nad njom; obnavljajući stari jezik, otkrivajući u njemu potpuno nova značenja, on je uspao premostiti značenja sa srednjovjekovnih natpisa na misli i osjećaje savremenog čovjeka“. U svojoj poeziji pjesnik koristi arhaizme iz staroslovenskog jezika stavljajući ih u savremeni poetski kontekst, te je tako njegova poezija postala svojevrsni most koji spaja duh srednjovjekovnog i savremenog bosanskog čovjeka. Poetski sadržaji iz *Kamenog spavača* kao i sami epitafi, svojevrsna su svjedočanstva jednog vremena, koja prenose poruke o životu, osjećajima, stremljenjima, tugama i radostima običnog bosanskog čovjeka, kog su, u suštini, morile iste brige prije osam vijekova kao i danas. Kao refleksija takve poezije nastala je i *Bosanska svita*. Ona takođe predstavlja transpoziciju arhaičnih folklornih elemenata uklopljenih u savremeni stilski okvir, ali i svjedočanstvo sadašnjeg

trenutka, ličnu poruku, misao i *tajni* kod za dekodiranje budućim generacijama.

Svita se sastoji od četiri stava programskih naziva: *Pjesma i svirka*; *Miris zemlje*; *U đul-bašti* i *Kolo*. Ovi stavovi predstavljaju muzički *zapis o Bosni* koji je kreiran ličnim iskustvom, sjećanjima na neke đul-bašte mog djetinjstva, na njihove mirise, boje i uopšte – ljepotu jednostavnog bitisanja. Refleksija stihova i njihov sadržaj involviran je u muzičku strukturu preko folklornih, melodijskih i ritmičkih intonacija, proisteklih iz obrazaca arhaičnih muzičkih slojeva. Arhaična melodika je, s jedne strane, „opora“, posna“, „prkosna od sna“, a sa druge strane naglašeno sentimentalna. Mozaičnost i višeslojnost muzičke fature, bitonalni harmonski odnosi, poliritmija, dinamika raznovrsno nijansiranih harmonskih sazvučja, oslikavaju „hladnu i gladnu“ Bosnu kao zemlju protivrječnosti, krajnosti, kontrasta i ekspresija svake vrste.

Stihovi Maka Dizdara bili su inspiracija, ne samo kompozitorima umjetničke muzike šireg jugoslovenskog prostora poput Vlade Miloševića, Vojina Komadine, Ljubice Marić, Stanka Horvata, nego i estradnim pop muzičarima poput Arsena Dedića i grupe *Indexi*, što svakako svjedoči o univerzalnom jeziku Makove poezije.

Prvi stav *Pjesma i svirka*

Naziv stava je proizašao iz prisustva dvije melodije koje su različite po svojoj fizionomiji, ali su obje folklornog ishodišta. Prva melodija (primjer 1, t. 5–10) je dvoglasna, heterofono strukturisana poput arhaičnog vokalnog dvoglasa, dok je druga jednoglasna melodija u diskantu, melizmatičnog karaktera, sa fizionomijom melodijske linije poput sviranja na fruli (primjer 1, t. 11–12). Pored ove dvije melodije koje predstavljaju dva muzička sloja, u ovom stavu je prisutan i treći u vidu ritmizovanog pedala u lijevoj ruci u *f* frigijskom molduru (primjer 1, t. 1–15).

Primjer 1, početak prvog stava t. 1–15

The musical score is for a piece titled "Misterioso cantabile" (Op. 154), measures 1-15. It is written for piano in 7/8 time. The score consists of four systems of staves. The first system (measures 1-5) starts with a *pp* dynamic and includes a *marcato* marking with an asterisk in measure 5. The second system (measures 6-9) begins with a *Pedale* marking and a *pp* dynamic, followed by a *mp* dynamic. The third system (measures 10-12) features a *leggiere melismatico* marking with an asterisk and includes triplets and quintuplets. The fourth system (measures 13-15) continues with a *p* dynamic and includes a *mp* dynamic. Red boxes highlight specific melodic phrases in measures 1, 6, and 13. The score also includes various performance instructions such as *pp*, *mp*, *p*, *marcato*, *leggiere melismatico*, and *Pedale*.

Prva dva sloja međusobno korespondiraju po ulozi ostinatnog sloja i tonalno, kroz zajednički tonalni centar *in f*, ali se njihov ritmički puls dinamizira primjenom nepodudarnih ritmičkih akcenata (2-2-3 prema 3-2-2), dok treći sloj kontrastira i melodijsko-ritmički i tonalno. Melodija ima melizmatičku fizionomiju (primjer 1, t. 11–12) i kreće se u okviru *h* lidijskog durmola i harmonski tj. tonalno kontrastira ostinatu *in f*. Naime, tritonusni odnos uporišnih tonova (*f* i *h*) stvara opori prizvuk i utisak disonantnosti koja do kraja ostaje suprotstavljena tj. nerazriješena. Uloga tritonusa kao najizrazitije disonance, ovdje ima i metaforično značenje – ukazuje na stanje konstantne napetosti čije razrješenje kontinuirano izostaje. Takođe, u ovom stavu su kontinuirano prisutna tri elementa u kojem uvijek dva međusobno korespondiraju a treći disonira u odnosu na njih. Ipak, uz sve navedene i naizgled suprotstavljene elemente, oni nesmetano koegzistiraju i nadopunjuju

se, predstavljajući, u završnici, jedinstvo suprotnosti; tek u tom jedinstvu dolazi do krajnjeg razrješenja disonantnosti, simbolično predstavljeno kroz razrješenje zadržice 7 u 8 (primjer 2, t. 58–59) na završetku stava.

Primjer 2, završetak prvog stava

Oscilovanje između velike i male sekunde koje se javlja u heterofonom dvoglasu (primjer 1, t. 5–6, u četvrtastom okviru) reflektuje se na jednoglasnu melodiju na način da se i ona izvjesnim modifikacijama melodijskih pokreta (npr. pokret *h-cis* u *h-c*, u okruglom okviru) diskretno prelijeva iz *h* lidijskog durmola u *h* frigijski moldur. Na sličan način, melodija u diskantu neosjetno prelazi iz *h* balkanskog mola u *h* lidijski durmol (primjer 4, t. 24–26).

Primjer 4, prelazak iz *h* balkanskog mola u *h* lidijski durmol

Ritmizovan pedal mijenja tonalni centar i prelazi iz *f* u *h* frigijski moldur, korespondirajući tonalno sa jednoglasnom melodijom u *h* lidijskom durmolu u diskantu (primjer 5, takt 31). Preplitanje ove dvije ljestvične osnove stvara oporu disonancu *cis-c* koja se ovdje sukcesivno ispoljava (primjer 5, u okruglom okviru) što takođe proizilazi iz oscilovanja između velike i male sekunde prisutne u heterofonom dvoglasu.

Primjer 5, premještanje tonalnog centra u basu (t. 31–33)

Ova dva muzička sloja *in h* se istovremeno suprotstavljaju dvoglasnoj melodiji *in f* u srednjem sloju (t. 32–33) što će se, uz neznatna pomjeranja, zadržati do kraja stava.

Utisak “okamenjenosti” i statičnosti u ovom stavu potenciran je konstantnim prisustvom suprotstavljenog tritonusnog odnosa *f-h* i skoro nepromjenljive heterofone dvoglasne melodije. Neznatna pomjeranja neophodna za impuls kretanja muzičkog sadržaja su iskazana kroz određene parametre u sva tri elementa kao što su: suprotstavljeni ritmički akcenti, pretapanje iz jednog ljestvičnog niza u drugi čime se postiže neznatna melodijska dinamika i rotacija tonalnog centra između slojeva što utiče i na registarsko pomjeranje čime se postiže određeni koloristički kontrast (u basu).

Drugi stav *Miris zemlje*

Ovaj stav predstavlja niz različito struktuisanih tema, ukupno pet (a b c prelaz d e c1) koje se nadovezuju jedna na drugu, te čine mozaičnom unutrašnju strukturu stava. Mozaična struktura je uslovljena programskim nazivom stava i ličnom namjerom kompozitora da se, kroz različito profilisane teme, podvuče raznolikost Bosne. S druge strane, jedinstvo suprotnosti, kao trajno prisutni i sveobuhvatni fenomen Bosne, podvučeno je variranim ponavljanjem treće teme, čime se uspostavlja zaokruženost forme ali i simbolično zatvara krug koherentnosti između različitih tematskih sadržaja koji su, na više načina, međusobno povezani i isprepleteni.

Plasirane teme su različitih karaktera. Ukupno ih je pet sa jednim prelaznim dijelom fragmentarne strukture. Nižu se jedna za drugom i profilisane su tako da imaju različitu fizionomiju i ulogu. Jedne su nezavisne, svedenog razvojnog luka, sa jasno definisanim zaokruženjem na završetku, a druge su većeg razvojnog intenziteta sa ulogom dramaturške pripreme za pojavu naredne teme sa kojom se ulančava. Tonalni centar prve teme je *in C*, sa naglašenom lidijskom kvartom koja temi daje modalni prizvuk a njena harmonska pratnja *in D* se kreće u okviru pentahorda umanjene ljestvice *d-e-f-g-as*. obrazujući bitonalni odnos. Ovdje treba primjetiti da postoji veći broj zajedničkih tonova između ova dva ljestvična niza, što ukazuje na moguće

tumačenje da se u glavi teme smjenjuju različito strukturisani petozvuci na fonu samo jednog tonalnog centra. Ipak, namjera autora je bila da se, i pored zajedničkih elemenata, uspostavi i istraje na bitonalnom odnosu tematskog sadržaja. Odabirom ovakvih ljestvičnih nizova se želi prikazati sadejstvo suprotstavljenih zvučnih boja – najsvjetlije (lidijske) u melodiji i tamne (umanjene) u akordskoj pratnji. Te dvojake zvučne i kolorističke karakteristike teme podcrtane su i dvojakim ritmičkim karakteristikama. Ritmički četvrtinski puls u basu pridodaje temi izvjesnu krutost i skučenost ali joj pokretačku snagu, vitalni impuls i ritmičku plastičnost daje melodija u diskantu sa sinkopiranim i punktiranim ritmom kao i triolskim pokretima.

Primjer 6, početak prve teme

Maestoso ♩=100

mf *legato*

Pedale

Druga tema je čistih obrisa i klasičarski je profilisana, što se ogleda u prozračnoj fakturi melodije i pratnje oblikovane u maniru klasičarskog albertinskog basa. Melodija druge teme i njena pratnja se kreću po tonovima umanjene lestvice *h-c-d-es-f-fis-gis-a-h*. Razvojna linija ove teme priprema pojavu naredne, bitno drugačije po karakteru i fizionomiji.

Primjer 7, početak druge teme

72

mp *espress.*

legato

Ped. \wedge (*Ped.simile*)

75

mf

Treća tema je malog ambitusa, folklorne heterofone strukture, robusna i kruta ali igračkog karaktera. U njoj je zadržan bitonalni odnos (*in D – in F*) u okviru kojeg se pojavljuju: frigijski, eolski, dorski i harmonski mol. Ova bitonalnost se na završetku teme sliva u zajednički c eolski tonalni centar (t. 91–99) sa polukadencom na dominantni.

Primjer 8, početak treće teme

82

mp *subito marcato*

Ped.

Nakon treće teme javlja se prelazni dio, fragmentarne strukture, ka četvrtoj temi. Četvrta tema ima izvjesnih sličnosti sa drugom temom, kako po pitanju ritmike (punktirani ritam i triolski pokreti), tako i po prisustvu ostinatne pratnje na čijem se fonu razvija prozirna melodijska struktura koja postepeno kulminira i priprema pojavu pete teme.

Primjer 9, početak četvrte teme

The image displays a musical score for a piano piece, consisting of four systems of music. Each system is written for a grand piano with a treble and bass clef. The key signature is one flat (B-flat major or D minor). The time signature is not explicitly shown but appears to be 3/4 based on the note values.

- System 1 (Measures 103-105):** Starts with a mezzo-piano (*mp*) dynamic. The right hand features a melodic line with eighth notes and triplets. The left hand provides a harmonic accompaniment with eighth notes. The instruction *legato* is written below the bass staff.
- System 2 (Measures 106-108):** Dynamics range from mezzo-forte (*mf*) to forte (*f*). The right hand continues with melodic patterns, including triplets. The left hand accompaniment remains consistent.
- System 3 (Measures 109-110):** Features a piano (*p*) dynamic with a *cresc.* (crescendo) marking. The right hand is dominated by dense chords and triplets. A *Ped.* (pedal) marking is present, followed by a *(Ped. simile)* instruction.
- System 4 (Measures 111-113):** Concludes with a fortissimo (*ff*) dynamic. The right hand has a series of chords and triplets, while the left hand continues with a rhythmic accompaniment.

Peta tema, filigranska, folklorno obojena, ima sličnosti sa drugom temom po prozračnoj fakturi i primjeni iste umanjene ljestvice u oblikovanju melodijske linije.

Primjer 10, početak pete teme

113 *mp leggiero*

legato
u.c.

115 *p*

Nakon pete teme, ponavlja se varirana treća tema čime se postiže formalna zaokruženost stava. Bitonalnost u ovom odsjeku odvija se na način da se prva fraza u temi javlja u bitonalnom odnosu *fis-c*, druga fraza *gis-g*, a u trećoj, koja je ponovljena iz b dijela, je zadržan isti bitonalni odnos *d-f*. Ova bitonalnost se na završetku teme, ujedno i stava, na isti način sliva u zajednički tonalni centar *in C* (t. 132–138) sa završetkom na dominantni.

Treći stav *U đul bašti*

Treći stav ima strukturu sevdalinke – tradicionalne bosanske ljubavne pjesme, izraženog patosa, koja se temelji na balkanskom molu. Stav je melanholično-čežnjivog karaktera, sa raspjevanom arabeskom melodikom i čestim završecima fraza na repetiranom tonu, poput karakterističnog manira sviranja saza – instrumenta uz koji se (pored harmonike) sevdalinka najčešće izvodi. Po svom karakteru je melanholična i odraz je sjećanja na neke đul-bašte mog djetinjstva. Ljestvična osnova ovog stava je balkanski mol. Tonalne promjene su neznatne i obuhvataju krug bliskih tonaliteta prvog kvintnog srodstva (a e a C a F d). Akordske strukture su jednostavne, uz djelimičnu pojavu alterovanih akorada dijatonskog (frigijski) i hromatskog tipa (tvrdo umanjeni) folklornog ishodišta, alterovane subdominante, terčnih višezvuka i akorada sa dodatim disonancama (sekundom i sekstom).

Četvrti stav *Kolo*

Četvrti stav svite nosi naziv *Kolo*. Stav počinje kratkim uvodom nakog kojeg se postepeno razvija igrački karakter na temelju pravilne ritmičke pulsacije sa melodijskim uzletima i poniranjima, a sve u cilju postepenog uigravanja i razvoja, do centralnog dijela stava (t. 215) i plasmanom glavne teme koja se razvija u bitonalnom odnosu, uz primjenu dursko-molske i frigijske tonske boje.

Primjer 11, Četvrti stav *Kolo*

Stav je strukturiran tako da predstavlja narodnu igru, sa specifičnim balkanskim ritmovima, promjenljivim metrom i smjenjivanjem metričkih podjela, da bi se u velikom finalnom krešendu zahuktali ritam iscrpio i okončao.

Zaključak

Mozaičnost i višeslojnost muzičke fature, bitonalni harmonski odnosi, dinamika raznovrsno nijansiranih harmonskih sazvučja i način izgradnje jedinstvene cjeline spojem naizgled nespojivih elemenata, načini su da se u *Bosanskoj sviti* muzičkim jezikom oslika Bosna kao zemlja protivrječnosti, krajnosti, kontrasta i ekspresija svake vrste.

I pored raznolikih melodijskih, ritmičkih i harmonskih sadržaja, jedinstvo suprotnosti ostvaruje se njihovim međusobnim prožimanjem i povezivanjem. Objedinjujući elementi u *Bosanskoj sviti* su: primjena ostinata u raznim vidovima, bitonalni odnosi tonaliteta na rastojanju male i velike sekunde,

male terce i umanjene kvinte, kao i zajednička tonalna/modalna osnova. Primijenjene su umanjene i ljestvice orijentalnog obilježja – balkanski mol, lidijski durmol, frigijski moldur dok su modalni elementi prisutni uglavnom u okvirima proširene tonalnosti. Među akordskim strukturama, dominiraju akordi terčne građe sa dodatim disonancama, terčni višezvuci i kvartni akordi.

Bosanska svita inspirisana pjesnikovim *Zapisom o zemlji*, predstavlja lični zvučni zapis autorke, odraz intimnog promišljanja, (o)sjećanja i spoznaja o tome “Kto je ta[...] odakle je, kuda je ta Bosna”; ličnu vizuru, misao i *tajni* kod za dekodiranje budućim generacijama kao svjedočanstvo sadašnjeg trenutka i most između prošlog i budućeg vremena.

Korišćena literatura:

Dizdar, Mak. (1966). *Kameni spavač*. Sarajevo: *Svjetlost*.

Dutina, Valentina. (2022). *Bosanska svita* za klavir. Istočno Sarajevo: Asocijacija za promociju muzike *Arpeggio*. Partitura.

SUMMARY

ON VALENTINA DUTINA'S BOSNIAN SUITE FOR PIANO

MA Valentina Dutina

Bosnian suite (2021) for piano has been created on the initiative of pianist Vesna Damjanović. It consists of four movements with program titles: Song and playing; The smell of earth; In Đul-Bašta and Round Dance. The work was inspired by the lyrics of the poem "A Writing about the Earth" by the Bosnian-Herzegovinian poet Mak Dizdar. In those rhymes, the noun Bosnia resonates, not only its sound but also its meaning. The reflection of rhymes and their content has been involved in the musical structure through folklore, melodic and rhythmic intonations, derived from the patterns of archaic musical layers. The combination of word/verse vibrations and tones has resulted in various musical contents and sound images. The archaic melody is firm and "lean" but also emphatically sentimental, "defiant of sleep". The rhythmic backbone of the work is variable, in sections often opposed, rigid and flexible, scattered and compact. The mosaic and multi-layered musical texture, bitonal harmonic relations and dynamics of variously nuanced harmonic consonances depict Bosnia as a land of contradictions, extremes, contrasts and expressions of every kind.

Keywords: Bosnia, Mak Dizdar, folklore patterns, bitonality, Valentina Dutina

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

78(082)

НАУЧНИ скуп "Савремено и традиционално у музичком
стваралаштву" (4 ; 2022 ; Источно Сарајево)

Савремено и традиционално у музичком стваралаштву. 4 :
зборник радова са научног скупа одржаног 15-17. децембра
2022. године / [главни уредник Мирадет Зулић]. - Источно
Сарајево : Музичка академија Универзитета, 2023 (Источно
Сарајево : Копикомерц). - 285 стр. : илустр., ноте ; 24 cm

На врху насл. стр.: Универзитет у Источном Сарајеву. - На насл.
стр.: Дани Војина Комадине. - Текст ћир. и лат. - Текст на срп. и
рус. језику. - Тираж 100. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99976-902-9-6

1. Дани Војина Комадине (4 ; 2022 ; Источно Сарајево)

COBISS.RS-ID 139474433